

Bartoňková, Dagmar

II. Prosimetrum u Seneky : (Apocolocyntosis a Epistulae)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1977-1978, vol. 26-27, iss. E22-23, pp. 216-237

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109266>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II.

PROSIMETRUM U SENEKY

(APOCOLOCYNTOSIS A EPISTULAE)

Ve své druhé studii chceme obrátit svou pozornost k prosimetru v díle Senekově, tj. především v jeho spisku *Divi Claudii Apocolocyntosis*¹ a ve sbírce listů.²

Při probírání menippejské satiry v římské literatuře bývá totiž vždy vedle díla Varronova uváděn jako typický doklad tohoto literárního druhu spisek velkého spisovatele a filosofa císařského období L. Annaea Seneky, *Divi Claudii Apocolocyntosis*, satira na mrtvého císaře Klaudia, popisující, jak byl císař Klaudius vyhnán z nebe do podsvětí.

Jak známo, jde o útlý spis, zahrnující zhruba necelých 11 stran, přičemž prozaický tok vypravování je tu nápadně často přerušován verši nejen latinskými (ty ovšem převládají), nýbrž i verši řeckými.

Povšimněme si tedy blíže jednotlivých míst, na nichž Seneca přechází z prózy do veršů:

Po krátkém úvodu (kap. 1) začíná autor v kap. 2 vlastní vypravování šesti-
verším, básnicky charakterizujícím astronomický a vegetační podzim:

*Iam Phoebus brevior via contraxerat orbem
lucis et obscuri crescebant tempora somni,
iamque suum victrix augebat Cynthia regnum
et deformis hiemps gratos carpebat honores
divitis autumnus iussoque senescere Baccho
carpebat raras serus vindemitor uvas.*

A poté následuje koncizní prozaické shrnutí: *Puto magis intellegi, si dixero: mensis erat October, dies III. idus Octobris.* Na ně hned navazuje prozaická charakteristika hodiny, kdy se událost stala: *Horam non possum certam tibi dicere, facilius inter philosophos quam inter horologia conve-
niet, tamen inter sextam et septimam erat.* Avšak Seneca k tomu ihned dodává, jako by litoval svého suchého prozaického určení: „*Nimis rustice*“ *inquies: „cum omnes poetae, non contenti ortus et occasus describere, (ut) etiam medium diem inquietent, tu sic transibis horam tam bonam?“* A sám ovlivněn touto pomyslnou kritikou, přechází v básnické líčení oné denní doby:

¹ Vycházíme z edice Senecae Apokolokyntosis Divi Claudii, rec. F. Buecheler v „*Petrone Saturnae et liber Priapeorum*“, str. 253–263, Berolín 1922.

² Sénèque Lettres a Lucilius t. I–V, ed. F. Préchac, Paris 1945–1964.

*Iam medium curru Phoebus diviserat orbem
et propior nocti fessas quatiebat habenas
obliquo flexam deducens tramite lucem:*

Následuje prozaická věta, která je těsně napojena na předchozí verš a obsahuje vlastně dějovou expozici: *Claudius animam agere coepit nec invenire exitium poterat . . .*

Tím je uvedena 3. kapitola, v níž Mercurius vytyká jedné ze sudiček, že se Klaudius tolik trápí, a svou žádost, aby císař již déle netrpěl, končí slovy: *Fac quod faciendum est:*

„Dede neci, melior vacua sine regnet in aula“ ,

což je vhodně použitý verš z Vergiliových Georgik IV 90 (u Vergilia ovšem jde o to, usmrtit horší z královen včelstva, aby „lepší vůdkyně mohla vládnout na dvoře bez soka“).

Po jistém váhání sudička Clotho svolí a sděluje, že Augurinus a Baba budou Klaudiovi průvodci na cestě do podsvětí. Nyní v textu následuje nejrozsáhlejší básnická partie, čítající 32 veršů a začínající 4. kapitolou. Jde zřejmě o Senekovy vlastní verše, v nichž se líčí, jak Clotho přetrhne bídnou nit Klaudiova života a jak se ihned na vřetení začne navíjet nit budoucího údajně šťastného panování Neronova, jež věštecky velebí sám Apollon Foibos:

*Haec ait et turpi convolvens stamina fuso
abrupit stolidae regalia tempora vitae.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans
candida de niveo subtemina vellere sumit
felici moderanda manu, quae ducta colorem
assumpsere novum . . .*

. . .
. . .
. . .

*Phoebus adest cantuque iuvat gaudetque futuris
et laetus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu fallitque laborem.
Dumque nimis citharam fraternaue carmina laudant,
plus solito nevere manus humanaue fata
laudatum transcendit opus. „ne demite, Parcae“
Phoebus ait „vincat mortalis tempora vitae
ille mihi similis vultu similisque decore
nec cantu nec voce minor . . .*

. . .
. . .

*talis Caesar adest, talem iam Roma Neronem
aspiciet. Flagrat nitidus fulgore remisso
vultus et adfuso cervix formosa capillo.“*

Haec Apollo.

Apollonova slova doprovodí velkomyslným činem sudička Lachesis, když udělí Neronovi ještě navíc mnoho dalších let; stran Klaudia se tu však praví toto:

Claudium autem iubent omnes

χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

et ille quidem animam ebullit, et ex eo desit vivere videri. Uvedený řecký verš pochází z Eurípida (frg. 449 N.) a je tu syntakticky bezprostředně zapojen do prozaického kontextu. Následuje pak ještě prozaický popis posledních okamžiků Klaudiova života včetně jeho závěrečných slov.

Toto se tedy dělo na zemi. Co se stalo ještě téhož dne na nebi, o tom začíná autor vypravovat v 5. kapitole. Klaudiův nevábný zjev tu vyvolal zděšení a Iuppiter posílá neohroženého siláka Herkula, aby vyzvěděl, co je Klaudius za obludu. A autor o tom dále praví: (*Herculi*) *diligentius intuenti visus est quasi homo. Accessit itaque et quod facillimum fuit Graeculo, ait:*

τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις ἤδὲ τοκῆς;

Claudius gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque et ipse Homericu versu Caesarem se esse significans ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, aequae Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ἄλεσα δ' αὐτούς.

Na tomto místě se autor ukazuje jako skvělý manipulátor s řeckými verši v latinském kontextu. Nejenže motivuje užití řečtiny řeckým původem Herkulovým a Klaudiovu řeckou odpověď jeho zájmem o klasické vzdělání, nejenže tu obratně vybírá dva homérské verše (Od. 1, 170 a Od. 9, 39), které vytvářejí vhodnou souhru jako otázka a odpověď, nýbrž Klaudiovu odpověď volí tak promyšleně, že k ní může hned připojit svůj vlastní komentář, narážející na Klaudiovy ukrutnosti a zakládající se na užití hned následujícího verše z Homérovu Odysseje (Od. 9, 40).

Bohyně Febris tu však odhaluje Klaudiovu odpověď jako pouze namátkovou citaci homérského verše a charakterizuje ho jako Galla, který se zmocnil Říma (kap. 6). Klaudius podle svého zvyku za živa, poroučí náznakem ruky Febris popravit, Herkules jej však nabádá k slušnému chování, a jak Seneca dále o Herkulovi praví . . . *quo terribilior esset, tragicus fit et ait* (následuje básnická partie o 14 verších, v níž Herkules pronáší v latinském senáru řeč po způsobu tragických hrdinů):

*„Exprope propere, sede qua genitus cluas,
hoc ne peremptus stipite ad terram accidas;
haec clava reges saepe mactavit feros.*

. . .
. . .
. . .

*ubi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
Ararque dubitans, quo suos cursus agat,*

*tacitus quietis adluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?**

Autor tuto řeč uzavírá slovy: *Haec satis animose et fortiter, nihilo minus mentis suae non est et timet* *μωροῦ πληγῆν*. Klaudius vidí, že jde do tuhého a uvědomí si, že zde není takovým pánem, jakým býval v Římě (kap. 7). V následujícím textu, jen zčásti dochovaném, dosáhne však na Herkulovi, aby ho uvedl do nebeské poradní síně. V dalších kapitolách (8–11) se pak popisuje jednání bohů o Klaudiově příštím osudu. V nastalé diskusi se to hemží básnickými narážkami, zejména řeckými. Některé z nich jsou přímo syntakticky zapojeny do prozaického textu, j. části homérských veršů:

Kap. 9.: ... *primus interrogatur sententiam Ianus pater. Is designatus erat in Ka. Iulias postmeridianus consul, homo quantumvis vafer, qui semper videt*

ἄμα πρόσω καὶ ὀπίσω (Il. 3, 109.)

Kap. 9.: ... *Itaque ne videar in personam, non in rem dicere sententiam, censeo ne quis post hunc diem deus fiat ex his, qui ἀροῦρης καρπὸν ἔδουσιν, aut ex his, quos alit* *ζείδωρος ἀρουρα*. (Il. 6, 142.)

Podobně je do prozaického kontextu zasazen celý homérský verš z Il. 1, 591 na začátku 11. kapitoly:

Ecce Iuppiter, qui tot annos regnat, uni Volcano crus fregit, quem
ῥίψε ποδὸς τεταγῶν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίω,
et iratus fuit uxori et suspendit illam: numquid occidit?

Z latinského básníka je vzat obrat „*caeli scrutatur plagas*“ v 8. kap., vyslovený na Klaudiovu adresu:

Quid in cubiculo suo faciat, nescit, et iam
„caeli scrutatur plagas“? (Ennius, trag. 201 Ri.³)

A neznámého původu je konec hexametru „*ferventia rapa vorare*“ v 9. kapitole:

Cum divus Claudius ... omnes mortales sapientia antecellat, sitque e re publica esse aliquem qui cum Romulo possit „ferventia rapa vorare“, censeo uti divus Claudius ex hac die deus sit, ...

Navíc se ve zmiňovaných partiích objevují i různá řecká a latinská prozaická pořekadla nebo okřídlená rčení.

Jednání bohů končí pro Klaudia nedobře. Je vyhoštěn z Olympu, a jak autor praví na konci 11. kapitoly,

Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos, a caelo
illuc unde negant redire quemquam
(s použitím verše z Catulla 3, 12).

Cestou však Klaudius s Merkuriiem potkají průvod, o němž se ukáže, že je to Klaudiův vlastní pohřeb (kap. 12):

Claudius ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγάλω χορικῶ νενία cantabatur anapaestis: . . . V textu hned na to navazuje 27 veršů žalozpěvu, zřejmě přímo z pera autorova:

*Fundite fletus, edite planctus,
resonet tristi clamore forum:*

. . .
. . .
. . .

Ale Mercurius vleče Klaudia dále do podsvětí onou branou, *ubi iacebat Cerberus vel ut ait Horatius „belua centiceps“* (Hor. Carm. II 13, 34), a tam ho už očekávají zástupy těch, které Klaudius připravil o hlavu. Když je Klaudius spatří, opět použije řeckého půlverše:

Quos cum vidisset Claudius, exclamat:

πάντα φίλων πλήρη

„*quomodo huc venistis vos?*“ (kap. 13).

Je však po zásluze okřiknut, předveden před Aiakův tribunál a Aiakovi je podána jménem Klaudiových obětí obžaloba s údaji o povražděných hodnostářích:

occisos senatores XXXV, equites R. CCXXI, ceteros

ἄσα ψάμαθός τε κόνις τε

(s použitím části Homérova verše z Il. 9, 385).

Nastane spor stran Klaudiovy obhajoby, do níž rázně zasáhne Aiakos: *Aeacus, homo iustissimus . . . illum altera tantum parte audita condemnat et ait:*

αἶκε πάθοι τά τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰδεῖα γένοιτο

[autor tu využil pro Aiakův soudní výrok o vině fragmentu z Hésioda (frg. 174 Rzach)].

Jako trest pak Aiakos Klaudiovi stanoví hrát věčně v kostky s děravým vrhcábem. Jak se Klaudiovi hra dařila, vyplývá z poslední prosimetrické partie. Ta začíná na konci kap. 14. v próze slovy:

Et iam coeperat fugientes semper tesseras quaerere et nihil proficere.

Po nich následuje na počátku kap. 15. osmiveršový úsek popisující Klaudiovu marnou námahu:

*Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
utraque subducto fugiebat tessera fundo.
Cumque recollectos auderat mittere talos,
fusuro similis semper semperque petenti,
decepere fidem: refugit digitosque per ipsos
fallax adsiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.*

Text končí prozaickou zmínkou o tom, jak se Klaudius stal nakonec – po zásahu Kaligulově – pomocníkem při soudním vyšetřování v podsvětí.

Seneca tedy ve svém satirickém spise *Apocolocyntosis* použil celých latinských veršů na osmi místech a jejich celkový počet činí 96 veršů (většinou jde zřejmě o autorovu vlastní básnickou tvorbu). Celých řeckých veršů bylo použito na šesti místech, z toho čtyřikrát jde o hexametry Homérovy, jeden verš je vzat z Eurípida a jeden z Hésioda. Kromě toho — jak jsme se o tom již zmiňovali — jsou do textu vhodně vsunovány části veršů jak latinských (z Vergilia, Catulla a Ennia), tak i řeckých (z Homéra).

Zamýšlíme-li se nad prosimetrem v Senekově satíře, tu musíme konstatovat, že verše, v nichž děj bezprostředně nepokračuje a jež pocifujeme spíše jako citáty či pouhou veršovou reprodukci, se zde vyskytují vsutku jen ojedinele. V této souvislosti je třeba uvést oněch 31 veršů z kap. 12., anapaestický žalozpěv, jenž byl zpíván při Klaudiově pohřbu.

Zvláštním typem prosimetra jsou další dvě místa *Apocolocyntosis*, v nichž nejde ještě o takové prosimetrum, ve kterém by děj v pravém smyslu dynamicky pokračoval, nýbrž o jakousi veršovou variaci prózy. Na dvou místech v kap. 2. (poprvé je to 6 veršů, podruhé 3 verše) podává Seneca čtenáři časový údaj o době, kdy se Klaudius odebral na věčnost, nejen v próze, nýbrž i ve verších. Že i sám Seneca toto místo chápal pouze jako jistý druh „básnické vložky“, o tom svědčí citovaná již slova *puto magis intellegi, si dixero . . .* s následujícím vyjádřením časového údaje v próze.

Tomu jsou blízké i jiné veršové partie, v nichž se vlastně jen básnický dále rozvádí předchozí myšlenka, vyjádřená prozaicky. Sem patří latinské verše, jež pronáší ke Klaudiovi Herkules v roli tragéda (kap. 7.), anebo verše, v nichž se popisuje Klaudiova marná námaha při hře v kostky (kap. 15.). Jistý přechod k vsutku plnohodnotnému prosimetru představují místa, kde verš, zpravidla jen jeden, znamená pouze obsahově nepřilíš závažné doplnění předchozího prozaického textu, avšak z hlediska formálního je do kontextu zapojen zcela bezprostředně. Tak je tomu na dvou místech v kap. 11: jednou se tu řeckým veršem dokládá, jak Iuppiter zlomil nohu Vulkánovi, podruhé je latinským veršem charakterizováno podsvětí jako místo, odkud není návratu.

Nejzávažnějšími doklady prosimetra jsou pro nás ovšem ty, v nichž děj dynamicky pokračuje a jež jsou tedy pro správné pochopení textu nutné. Věnujme svou pozornost nejdříve latinským veršům této kategorie. Často tu jde o přímou řeč. Tak v kap. 3. Mercurius na konci svého prozaického projevu k sudičce Clotho používá k vyjádření své žádosti, či spíše rozkazu, verše z Vergilia. V kap. 4. je do prozaického kontextu vloženo 32 veršů, z nichž v prvních 20 pokračuje autor ve vypravování a ve zbývajících 12 promlouvá Apollo. K přechodu z nepřímé do přímé řeči dochází ve verších 20/21, a tím se vlastně ještě podtrhuje skutečnost, že verše předcházející jsou plnohodnotným nositelem děje (srov. naši ukázkou na str. 217).

V přímé řeči užíval Seneca často i řeckých veršů. Ty bývají bezprostředně zapojovány do děje, jenž má rychlý spád, k čemuž přispívá i ta okolnost, že jde vždy pouze o jeden verš. Připomeňme sled tří homérských hexametřů z kap. 5. (hovoří Herkules a Klaudius, nakonec následuje autorův komentář v podobě citátu) nebo Aiakův rozsudek z kap. 14., zakládající se na verši z Hésioda.

V nepřímé řeči je řeckého verše použito v kap. 4. (Euripidův trimetr jambický zapojený do vazby akusativu s infinitivem).

Používání řeckých veršů v latinském kontextu Senekovy Apocolocyntosy (řeckých veršů celých i jejich částí) je jistě nápadné a má své funkční opodstatnění. To, že se řecké verše objevují vždy jen po jednom, zatím co latinských veršů je až na dva případy (kap. 3. a 11.) vždy více pohromadě, si vysvětlujeme nejenom tím, že Seneca chtěl uplatnit své vlastní latinské verše, ale především tím, že asi nemohl předpokládat u širokých vrstev čtenářstva, jimž byla satira určena, větší znalosti řečtiny. A tak, mělo-li být dílo srozumitelné, muselo se omezit jen na nejznámější, příp. syntakticky nejjednodušší verše, a nesmělo čtenáře řečtinou příliš unavovat. Dodejme ještě, že Herkules používá, jak již bylo řečeno, pouze jediného řeckého hexametru, kdežto ve svém souvislejší básnickém projevu, čítajícím 14 veršů (kap. 7.) hovoří latinsky. Náš názor potvrzuje snad i Senekova — ne bez ironického podtextu pronesená — narážka na to, že řečtina je projevem učenosti; její satirický osten má ovšem především za cíl zvýšit komičnost Klaudiovy osoby a není namířen proti řečtině samotné.

Z díla Lúkiánova víme, že autor v některých svých dialozích používal verše též k charakterizování jednotlivých postav. Podobně je tomu u Seneky v případě Herkulově. Ten tu vystupuje jako Řek, jak to plyne ze slov ... *accessit itaque et quod facillimum fuit Graeculo, ait: ...* — následuje hexamet (srov. str. 218). Domníváme se však, že Seneku vedly ještě i jiné důvody k tomu, aby právě v kapitolách, v nichž se setkáváme s Klaudiem, vkládal verše do prozaického kontextu zrovna na několika místech. Opomenout totiž nemůžeme ani emoční stránku události, neboť verše mají zároveň dodat vážnosti a důstojnosti okamžiku, v němž se Herkules na Iovův rozkaz pokouší vyzvědět, co je Klaudius zač, a zvýraznit tak ještě více komičnost Klaudiovy postavy. Vždyť i slavný rek Herkules ... *primo aspectu sane perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit ...*

Z toho, co tu bylo řečeno o použití veršů v prozaickém kontextu Senekova spisu Apocolocyntosis, jasně vyplývá, že verše ve své většině tvoří ústrojný celek s prozaickým okolím. Pokud jde o syntaktické zapojení veršů do prozaického kontextu, verše tu ovšem ve většině případů tvoří celou větu nebo vytvářejí ještě větší samostatný komplex. Několikrát však jsou pouhou částí souvětí, jež je v podstatě prozaické a do něhož je verš syntakticky zapojen. Tak je tomu v kap. 4. (řecký verš), na začátku kap. 11. (opět řecký verš), nebo na konci 11. kap. (latinský verš).

Můžeme tedy plně potvrdit, že Senekův spis Divi Claudii Apocolocyntosis je nesporně mistrným satirickým dílem a klasickým dokladem menippské satiry v římské literatuře.

* * *

Nyní obraťme svou pozornost k Senekovým Listům. Škála veršových partií v prozaickém textu je v nich dosti pestrá. Přitom se tu však s citáty v nejvlastnějším smyslu toho slova setkáváme jen velmi sporadicky, zejména tam, kde autor více méně jen filologicky dokumentuje užití určitého slova, obratu či pojmové představy citátem ze staršího autora. Do této kategorie lze např. zařadit verš z latinského nápisu, dosvědčující v listu č. 89, § 7 archaické latinské používání řeckého slova *sophia*:

Sapientia est, quam Graeci σοφία vocant. Hoc verbo Romani quoque

utebrantur sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod et togatae tibi antiquae probabunt et inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste et sophian Dossenni lege.

(srov. Hense² Afranius, p. 241 a p. 265 Ribb.³)

Dále sem patří řada citátů v 108, 24–35, nebo v 58, 2–4; srov. i 113, 25, kde se začátek Vergiliový Aeneidy cituje jako příklad verše par excellence: *Prudens versus ergo animal est. Ita*

Arma virumque cano

(Verg., Aen. 1, 1)

animal est, quod non possunt rotundum dicere cum sex pedes habeat.

V celé řadě případů jsme ovšem na rozpacích, do jaké míry můžeme některé přímo citované verše v prozaickém kontextu Listů – vzhledem k vysoké funkčnosti jejich zapojení do kontextu – ještě řadit k citátům v pravém smyslu toho slova. Tak se v 122, 11–13, ve vtipně ironizující souvislosti uvádějí dva krátké úryvky z epického a elegického básníka Iulia Montana, působícího za Tiberia:

Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta et amicitia Tiberi notus et frigore: ortus et occasus libentissime inserebat. Itaque cum indignaretur quidam illum toto die recitasse et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: „Numquam possum liberalius agere:

paratus sum illum audire ab ortu ad occasum.“ 12 Cum hos versus recitasset

Incipit ardentes Phoebus producere flammas.

Spargere (se) rubicunda dies, iam tristis hirundo

Argutis reitura cibos (in) mittere nidis

Incipit et molli partitos ore ministrat,³

(srov. Poet. Rom. fr. p. 355 Baehr.)

Varus eques Romanus, M. Vinicii comes, cenarum bonarum adsector quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. 13 Deinde cum subinde recitasset

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt;

Iam dare sopitis nox pigra silentia terris

Incipit,

(srov. Poet. Rom. fr. p. 355 Baehr.)

idem Varus inquit: „Quid dicis? iam nox est? ibo et Butam salutabo.“ Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumasta; quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt.

Srov. i vysoký kontrastní účín citátu v 80, 7, kde stojí proti sobě ve vzájemném protikladu sebevědomá slova osoby, kterou herec představuje, a ubohé sociální postavení herce samotného:

Saepius hoc exemplo mihi utendum est, nes enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes, quas male agamus, adsignat:

ille, qui in scaena latus incedit et haec resupinus dicit

En impero Argis: regna mihi liquit Pelops

³ Podobné líčení východu a západu slunce paroduje Seneka v Apocol. 2–4.

*Qua ponto ab Hellas atque ab Ionio mari
Urguetur Isthmos,*⁴

(srov. Incert. poet. trag. p. 289 R³. Quintil. 9, 4, 140)

servus est, quinque modios accipit et quinque denarios.

Zejméne se však podle našeho názoru více či méně vyčleňují z řady pouhých citátů takové verše, v nichž se autor výslovně dovolává slov starších básníků v rámci svých filosoficko-moralistních úvah a užívá jich k dotvrzení či podepření svých vývodů. Básníkovo jméno — nebo alespoň obecné označení jako *poeta* — bývá v takovýchto případech většinou uváděno před veršovou pasáží.

Některé z těchto příkladů mají vnější podobu přímého citátu, jako v 110, 6:

*Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quam brevia, quam incerta,
quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio qualis Lucretio visa est:*

*Nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
In tenebris metuunt, ita nos in luce timemus.*

(Lucr. 2, 55n.)

Podobně i 86, 13:

Descripturus infamem et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus quid ait?

Pastillos Buccillus olet.

(srov. Hor. Sat. 1, 2, 27 a též 4, 92)

Nebo 107, 10—11:

... et sic adloquamur Iovem, ... quem (admodum) Cleanthes noster versibus disertisimis adloquitur, quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur Ciceronis, disertissimi viri, exemplo. Si placuerint, boni consules; si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

*11 Duc, o parens celsique-dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi mora est;
Adsum inpiger. Fac nolle, comitabor gemens
Malusque patiar facere quod licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.*

(srov. Cleanth. fr. 527 Arnim.)

Anebo 101, 10—13:

Ideo propera, Lucili mi, vivere et singulos dies singulas vitas puta ... Inde illud Maecenatis turpissimum votum quo et debilitatem non recusat et deformitatem et novissime acutam crucem, dummodo inter haec spiritus prorogetur:

*11 Debilem facito manu,
Debilem pede coxo,
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes:
Vita dum superest, bene est;
Vita dum superest, bene est;*

⁴ Jde asi o verše z nějaké staré tragédie, snad z Acciova Atrea (viz Sénèque, Lettres, ed. Préchac, III 88, pozn. 5).

*Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.*

(Maecen. fr. 1 p. 35 Lunderstedt)

... 13 *Quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudine? quid timoris demmentissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putes umquam recitasse Vergilium*

Usque adeone mori miserum est?

(Verg., Aen. 12, 646)

(Druhé veršové místo v této poslední ukázce je však zapojeno do prozaického kontextu těsněji a blíží se plnohodnotnému prosimetru.) Srov. dále 21, 5; 28, 3; 56, 12; 59, 3; 59, 17; 92, 35; 115, 5.

Jako zcela samostatná vsuvka je přitom zapojeno do prozaického kontextu dvojverší v 122, 2:

Sunt qui officia lucis noctisque perverterint ... Qualis illorum condicio dicitur quos natura, ut ait Vergilius, sedibus nostris subditos e contrario posuit

— *Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina Vesper;*

(Verg., Georg. 1, 250n.)

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est.

Odkaz na autora veršů slovy „*ut ait*“ dovoluje Senekovi, aby podal citát bezprostředněji a v stylisticky umělejší podobě. Tak je tomu např. v 92, 9: *Huic rationem servire iusserunt et fecerunt animalis generosissimi summum bonum demissum et ignobile, praeterea mixtum portentosumque et ex diversis ac male congruentibus membris. Nam ut ait Vergilius noster in Scylla,*

*Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix
Delphinum caudas utero commissa luporum.*

(Verg., Aen. 1, 250n.)

Ještě výrazněji se to jeví v Senekově výkladu o včelách v 84, 3, kde by případné vypuštění vložené věty „*ut Vergilius noster ait*“ vůbec nenarušilo syntaktickou stavbu místa:

Apes, ut aiunt, debemus imitari, quae vagantur et flores ad mel faciendum idoneos carpunt, deinde quicquid attulere, disponunt ac per favos diferunt et, ut Vergilius noster ait,
*liquentia mella
stipant et dulci distendunt nectare cellas.*

(Verg., Aen. 1, 432n.)

Srov. i v 70, 2 kratší veršový úsek z Vergilia:

Praenavigavimus, Lucili, vitam et quemadmodum in mari, ut ait Vergilius noster,

terraeque urbesque recedunt,

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, ...

Pouze v podobě nepřímého citátu, a přitom ve formě myšlenkové zkratky jsou začleněny do prozaického kontextu části dvou Vergiliových veršů v 53, 3:

... nausea enim me segnis haec et sine exitu torquebat, quae bilem movet nec effundit. Institi itaque gubernatori et illum, vellet nollet, coegi, pateret litus. Cuius ut vicinam attigimus, non expecto ut quicquam ex praeceptis Vergilii fiat

Obvertunt pelago proras

(Verg., Aen. 6, 3)

aut

Ancora de prora iacitur:

(Verg., Aen. 3, 277)

memor artificii mei vetus frigidae cultor mitto me in mare, ...

Jen zřídka se odkazuje na autora až po uvedení veršové partie, jako v 86, 15, kde bezprostřední napojení verše na prozaický kontext bez předchozího odkazu na Vergilia vytváří z celého místa stylisticky vysoce účinnou prosimetrickou pasáž, dosti blízkou plnohodnotnému prosimetru — a to tím spíše, že v § 16 rozvádí Seneca potom svou myšlenku dalšími dvěma Vergiliovými verši:

Te quoque proteget illa, quae

Tarda venit seris factura nepotibus umbram

(Verg., G. 2, 58)

ut ait Vergilius noster, qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur aspexit nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. 16 Nam, ut alia omnia transeam, hoc quod mihi hodie necesse fuit deprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est: tunc te quoque, medica, putres

Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

(Verg., G. 1, 215n.)

Srov. i 95, 11; 106, 8 a 95, 68 — pouze s nepřímým odkazem na Vergilia.

Teprve velmi opožděně, a to až po několika dalších Senekových větách, takže verš bylo nutno znovu opakovat, je autor uváděn v 104, 24:

Dominus omnium est, supra omnia est: itaque nulli se rei submittat, nihil illi videatur grave, nihil quod virum incuruet.

Terribiles visu formae letumque labosque:

(Verg., Aen. 6, 277)

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae letumque labosque:

egregie Vergilius noster non re dixit terribiles esse, sed visu, id est videri, non prosus esse.

V některých případech je původce, nebo alespoň vůbec jen básnický ráz místa udán pouze obecnějším výrazem, jako v 9, 21 („*apud poetam comicum invenies*“), 66, 2 („*Errare mihi visum est, qui dixit*“), 108, 11 („*carmina eiusmodi dicta sunt*“) anebo v 49, 12 („*ut ait ille tragicus*“), kde lze opět odkaz na autora vynechat bez syntaktického narušení kontextu: 49, 12 *Si me nolueris per devia ducere, facilius ad id, quo tendo, perveniam. Nam, ut ait ille tragicus,*

Veritatis simplex oratio est;

(Eurip., Phoin. 469; lat. překlad)

ideoque illam implicari non oportet.

Syntakticky ještě těsněji nacházíme vložené verše zapojeny v 102, 16, a to zvláště v první z obou tamních veršových partií:

Laudat qui laudandum esse iudicat. Cum tragicus ille apud nos ait magnificentum esse

*Laudari a laudato viro,*⁵

laede digno ait. Et cum aequae antiquus poeta ait

*Laus alit artis,*⁵

non laudationem dicit quae corrumpit artes: . . .

Autor převzatých veršů není výslovně uveden ani v 115, 13, ačkoli jde o Ovidia, ani v 115, 14 (řečtí tragikové). Srov. 115, 12–14: *Accedunt deinde carmina poetarum quae adfectibus nostris facem subdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales posse nec habere.*

13 Regia Solis erat sublimibus alta columnis.

Clara micante auro.

(Ovid., Met. 2, 1n.)

Eiusdem curru aspice:

*Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.*

(Ovid., Met. 2, 107n.)

Denique quod optimum videri volunt saeculum, aureum appellant. 14 Nec apud Graecos tragicos desunt qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, (simul) ut duies vocer.

(Srov. Trag. Graec. fr. adespot. 181, 1 N².)

.....
.....

Následuje dalších 6 + 5 veršů; v obou případech jde rovněž o latinský překlad řeckých tragiků.⁶

Podobně neosobního charakteru je i uvedení veršů v 95, 53:

Ille versus et in pectore et in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

(Ter., Heaut. 77)

Srov. i 94, 28 („cum tibi aliquis hos dixerit versus“; jde o tři okřídlené sentence, z nichž prostřední je doložena u Verg., Aen. 10, 284), 94, 43 („velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis“; následují opět tři okřídlená rčení, většinou ze starých komiků), a rovněž snad 88, 14, kde

⁵ V prvním případě jde asi o úsek z Naevia (Cn. Naevi Hector prof. fr. II p. 90 n. Ribb.³), původ druhého výroku není znám (srov. Sénèque, Lettres, ed Préchac, IV 149)

⁶ Srov. Trag. graec. fr. adespot. 461 N²; Eurip., Dan., fr. 326 N².

se pod slovy „*venio ad illum, qui caelestium notitia gloriatur*“ skrývá nářka na Vergilia a jeho Georgica 1, 336n.

V 78, 14–15, chybí pak vůbec jakákoli nářka na převzetí verše odjinud; jde ovšem o verš dobře známý z Vergiliovy Aeneidy 1, 203, jenž je tu vložen do úst nahodilému mluvčímu a vlastně tedy citován: *Circumcidenda ergo duo sunt, et futuri timor et veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. 15 In ipsis positus difficultatibus dicat:*

Forsan et haec olim meminisse iuvabit.

(Verg., Aen. 1, 203)

Srov. i 98, 4, kde je bez uvedení autora podobným způsobem citováno místo z Verg., Aen. 2, 428, anebo v 108, 8–9 dvě místa ze starých komiků, která v textu následují po obecnější prozaické poznámce o výrocích na jevišti:

108, 8: *Non vides quemadmodum theatra consonent quotiens aliqua dicta sunt quae publice agnoscimus et consensu vera esse testamur?*

9 Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.

(Publil. Syri sent. 236 Ribb.²)

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

(Com. Rom. fr. LXVII Ribb.³ Syri sent. 234 Ribb.²)

Již mezi těmito případy, které přece jen vždy mají alespoň v náznaku určitý, byť leckdy omezený, citační charakter, jsme našli několik zajímavých dokladů, bližících se více či méně plnohodnotnému prosimetru. Tím spíše to musí platit o případech, kdy se v prozaickém textu objevují veršové vložky bez jakékoli odkazové souvislosti, třebaže jsou to namnoze verše velmi známé. Takových veršových partií je v Senekovi mnoho desítek, avšak ne všechny z nich jsou zcela stejného typu.

Některé z těchto veršových pasáží spíše jen druhotně doplňují či rozvíjejí autorovy výklady nebo jeho argumentaci a jsou v Senekových Listech spíše jen statickým prvkem. Z hlediska celkového porozumění textu nejsou zpravidla tyto verše zcela nezbytné.

Je pochopitelně dosti obtížné vést hranici mezi tím, co je pouze statickým rozvedením autorových vývodů a co přináší do jeho výkladu novou obsahovou kvalitu. Nejčastěji se setkáváme s pouhým veršovým rozvedením předchozího prozaického textu v takových případech, kdy jsou do textu vkládány verše tvořící samy o sobě určitou samostatnou syntaktickou jednotku (větu, několik vět či z hlediska větného rozboru samostatnou část souřadného souvětí). Po stránce obsahové to bývá např. v partiích, v nichž jde o popis nějaké průvodní okolnosti autorova vyprávění. Tak např. v 85, 4 po zmínce o slavném řeckém běžci Ladovi následuje v Senekově textu čtyřverší o mýtické volské bojovnici Camille:

Quid, si miretur velocitatem suam Ladas ad claudos delibesque respiciens?

*Ille vel intactae segetis per summa volaret
gramina nec cursu teneras laeisset aristas,
vel mare per medium fluctu suspensa tumentis
ferret iter celeres nec tingeret aequare plantas.*

(Verg., Aen. 7, 808nn.)

Dodejme, že počáteční „illa“ v prvním verši působí v kontextu nečekaně a čtenář musí dobře znát Vergilia, aby se v tomto napojení dovedl zorientovat.

Častěji však Seneca tímto způsobem rozvádí některé své etické úvahy. V některých případech by bylo opravdu možné celou veršovou pasáž vypustit, aniž by se narušil smysl argumentace. Tak je tomu např. v 18, 12, kde je ve verších převzatých z Vergiliovy Aeneidy rozváděna Senekova myšlenka o dobrovolné chudobě:

Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus minimoque te facias familiarem; incipe cum paupertate habere commercium:

*Aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum⁷
Finge deo.*

(Verg., Aen. 8, 364n.)

Toto rozvedení nabývá občas ve veršové partii výrazně zkonkrétnující podoby, již se autor snaží svoji myšlenku jasněji ilustrovat, jako v 119, 13:

Quaeris quali mensa quali argento, quam paribus ministeriis et levibus adferatur cibus? nihil praeter cibum natura desiderat.

*Num tibi cum fauces urit sitis, aurea
Quaeris pocula? num esuriens fastidinis omnia praeter
Pavonem rhombumque?*

(Srov. Hor. Sat. 1, 2, 114nn.)

Veršový přídavek tvoří přitom někdy pouze část rozsáhlejšího souřadného souvětí, jako v 90, 9:

Ista nata sunt iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere et serra per designata currente certa manu trabem scindere;

nam primum cuneis scindebant fissile lignum.

(Verg., G. 1, 144.)

Srov. i 64, 4.

Často však veršovaný úsek vnáší do Senekova výkladu jisté oživení, ba někdy vyvolává pozoruhodný stylistický účinek, daný zpravidla nečekaným užitím známých veršů, jako je tomu v 67, 7—8:

Tamquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutili exilium, calix venenatus, qui Socraten transtulit e carcere in caelum. Ita cum optavi mihi vitam honestam, et haec optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

8 O terque quaterque beati

Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis

Contigit obpetere!

(Verg., Aen. 1, 94nn.)

Quod interest, optes hoc alicui an optabile fuisse fatearis?

Srov. i Vergiliův půlverš z Aeneidy, vložený do vzrušeného komplexu řečnických otázek v 48, 11:

⁷ Část tohoto veršového úseku je doložena i v 31,11, ale tam je důležitým nositelem výkladu – srov. o tom na str. 232 této práce.

Quid disceditis ab ingentibus promissis . . . et ad grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis?

*Sic itur ad astra?*⁸

(Verg., Aen. 9, 641)

Verš má přitom někdy ráz určité básnické zkratky, jako v 33, 4:

. . . Non possumus, inquam, licet temptemus, educere aliquid ex tanta rerum aequalium multitudine:

Pauperis est numerare pecus.

(Ov., Metam. 13, 823)

A nezřídka právě ve veršové partii dosahuje autorova argumentace svého vrcholu. Je tomu tak např. v 82, 7:

Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors proprius accessit. Possis illi dicere: facile provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas, ecce mors, quam contra multa animose locutus est; sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

(Verg., Aen. 6, 261)

Srov. i 77, 12:

In hoc punctum coniectus es, quod ut extendas, quo usque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata deum flecti sperare precando.

(Verg., Aen. 6, 376)

Nebo podobně v 114, 22–23, kde je veršová vložka básnickým vyvrcholením předchozí úvahy, ovšem v následujícím prozaickém textu se potom myšlenka ještě dále rozvádí:

Illo sano ac valente oratio quoque robusta, virilis est: si ille procubuit, et cetera ruinam secuntur.

*23 Rege incolumi mens omnibus una est:
Amissio rupere fidem.*

(Verg., G. 4, 212)

Rex noster est animus: hoc incolumi cetera manent in officio, parent, obtemperant: . . .

V takovýchto případech by už bylo vypuštění vložené veršové partie nepochybně na újmu stylistickému účínu, třebaže by většinou ještě nebránilo srozumitelnosti celé pasáže. Některá z obdobných míst však již obsahují verše natolik věcně vkloubené do Senekových vývodů, že autor na některé jejich výrazy navazuje v následujícím prozaickém kontextu. Tak je tomu např. v 82, 18:

Virtus enim concordii animo decreta peragit: non timet quod facit.

*Tu ne cede malis, sed contra audentior ito
qua tua te fortuna sinet.*

(Verg., Aen. 6, 95n.)

⁸ Slova „itur ad astra“ jsou doložena i v 73,15, ale v poněkud jiné funkci; srov. o tom na str. 234.

19 *Non ibis audentior, si mali illa esse credideris.*

Srov. i 37, 3, a zvláště pak 73, 10–11 s jiskřivými reminiscencemi na začátek Vergiliovy 1. eklogy:⁹

Confitebitur ergo mulmum se debere ei, cuius administratione ac providentia contigit illi pingue otium et arbitrium sui temporis et inperturbata publicis occupationibus quies.

*O Meliboee, deus nobis haec otia fecit:
namque erit ille mihi semper deus.*

(Verg., Buc. 1, 6n.)

11 *Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est,*

*Ille meas errare boves, ut cernis et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti:*

(Verg., Buc. 1, 9n.)

quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit?

(K popsanému typu prosimetra zde patří první z obou veršových vložek, obsahující slovo *otia*, na něž se potom odkazuje v následujícím prozaickém kontextu, kdežto druhé dvojverší patří již k veršovým pasážím typu plnohodnotného prosimetra, které v žádném případě nelze v textu vynechat, neboť jde vlastně o infinitivní vazbu přesně vymezující předchozí slova „*munus hoc maximum est*“.)

Zatím jsme hovořili o takových způsobech druhotného rozvedení autorova výkladu, kde veršová vložka tvořila více či méně ucelenou syntaktickou jednotku. Ale místy bývá verš obsahující takovéto rozvedení přímo i po stránce syntaktické natolik včleněn do okolního kontextu, že jej nelze vypustit bez narušení syntaktické vazby věty. Často jde o vedlejší věty, hlavně vztažné, v nichž je obsažena nějaká doplňující charakteristika, vyvěrající z autorovy reminiscence na staršího básníka. Tak je tomu v 77, 2, kde je ve verši, jehož autor nám není znám, charakterizován určitý *mys taktó*:

Cum intravere Capreas et promunturium, ex quo

*alta procelloso speculatur vertice Pallas,
ceterae velo iubentur esse contentae: . . .*

Srov. i 82, 16 s veršovou vložkou o Kerberovi zkontaminovanou ze dvou Vergiliových míst:

*. . . descriptus est carcer infernus et perpetua nocte oppressa regio, in qua,
ingens ianitor Orci
ossa super recubans antro semesa cruento,
aeternum latrans exsangues terreat umbras.*

(Srov. Verg., Aen. 6, 400n. a Aen. 8, 296n.)

Nejpozoruhodnější doklady prosimetra v Senekových Listech jsou ovšem ty veršové partie, jež opravdu přinášejí do sledu autorových úvah výrazně novou obsahovou kvalitu, nikoli pouze nějakou podružnou okolnost, jako tomu bylo v předchozích případech. Takovéto verše nelze vypustit bez zá-

⁹ Srov. i výklad o Senekově listu 101,4 na str. 234 této studie.

važného obsahového ochuzení, přičemž většina z nich bývá navíc i po stránce syntaktické zcela bezprostředně včleněna do prozaického kontextu. O těchto případech hovoříme plným právem jako o plnohodnotném prosimetru.

Často tomu bývá tak, že věta začínající prozaicky přechází najednou do verše a ten pak vyplňuje zbývající část věty. Tento jev můžeme pozorovat v závěrečné části listu č. 31 (31, 11), jež obsahuje veršový úsek z Verg., Aen. 8, 364n., známý nám již z listu č. 18, 12:

31, 11: *Subsilire in caelum ex angulo licet: exurge modo
et te quoque dignum
Finge deo*

(Verg., Aen. 8, 364n.)

*Finges autem non auro vel argento: non potest ex hac materia imago
deo exprimi similis; cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse. Vale.*

A v 89, 17 tvoří dokonce jiný veršový úsek z Vergiliovy Aeneidy přechod k další části vypravování:

*Itaque hoc loco finem faciam et
summa sequar fastigia rerum;*

(Verg., Aen. 1, 342)

Verše ukončující větu obsahují často důležité jádro výpovědi, jako v 41, 2, kde se ve verši převzatém z Aeneidy nachází rozvinutý podmět:

*Bonus vero vir sine deo nemo est: an potest aliquis supra fortunam nisi
ab illo adiutus exsurgere? Ille dat consilia magnifica et erecta: in unoquoque
virorum bonorum*

Quis deus incertum est, habitat deus.

(Verg., Aen. 8, 352)

Srov. i 104, 10 s veršovanou vazbou infinitivní rovněž ve funkci rozvinutého podnětu:

*Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agita-
beris. Quid enim proderit*

evasisse tot urbes

Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.

(Verg., Aen. 3, 282n.)

A v 104, 31 se ve verši setkáváme s rozvinutým předmětem:

Miraberis, inquam, cum animadverteris

Atriden Priamumque et saevom ambobus Achillen.

(Verg., Aen. 1, 458)

Jindy se objevuje ve veršovaném zakončení prozaické věty omezovací vztázná věta, těsně připojená k předešlému kontextu a kontrastující tak i svou obsahovou závažností se vztáznými větami volně přiřazovanými a obsahově zpravidla podružnými, o nichž byla řeč již výše. Tak je tomu např. v 90, 11:

*In illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta fabrilis excogitata
a sapientibus viris iudicat: isto enim modo dicat licet sapientes fuisse,
per quos*

*Tunc laqueis captare feras et fallere visco
Inventum et magnos canibus circumdare saltus.*

(Verg., G. 1, 139n.)

Srov. i 90, 20; 107, 3, a zvláště 90, 37, kde za těsně napojenou omezovací vztaznou větou následují ještě další tři verše, jež ovšem spíše jen rozvádějí předchozí autorovy výhody:

*90, 37: Statum quidem generis humani non alium quisquam suspexerit
magis, nec si cui permittat deus terrena formare et dare gentibus mores,
aliud probaverit quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos*

— — Nulli subigebant arva coloni;

Ne signare quidem aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus

Omnia liberius nullo poscente ferebat.

(Verg., G. 1, 125nn.)

Naopak v 102, 30 je ve verši věta hlavní, jež tu následuje po vedlejší větě připouštěcí:

Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo multusque recursat

Gentis honos.

(Verg., Aen. 4, 3n.)

Srov. i 76, 33, kde po prozaické vedlejší větě podmínkové následuje ve verších hlavní věta mající funkci závěti podmínkového souvětí:

*... si cum illi denuntiata sunt corporis tormenta et quae casu veniunt et
quae potentioris iniuria, si vincula et exilia et vanas humanarum formidines
mentium securus audit et dicit:*

Non ulla laborum,

O virgo, nova mi facies inopinave surgit:

Omnia praecepi atque animo mecum ipse peregi.

(Verg., Aen. 6, 103nn.)

Zjistili jsme i několik případů, kdy je na předchozí prozaický text (případně i na jediné spojovací slovo) napojena rozsáhlejší, obsahově důležitá veršová partie, jako v 87, 19–20:

... non in omnes bonum cadit nec quemlibet possessorem patitur. 20 Vide

Et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset:

hic segetes, illic veniunt felicius uvae,

arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt

gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sua tuta Sabaei,

at Chalybes nudi ferrum?

(Verg., G. 1, 53nn.)

Srov. i 120, 20, ovšem prozaické slovo uvozující verše je tu porušeno a různě doplňováno.

Jen na několika málo místech tvoří veršový úsek prostřední část věty, jež tedy začíná i končí prozaicky, jako v 92, 34:

Utrum proiectum aves different an consumatur

*canibus data praeda marinis,
quid ad illum qui nullus est*

(Verg., Aen. 9, 485)

Srov. i 73, 15 a zvláště 92, 30 s vloženou veršovanou vedlejší větou podmínkovou, která by stěží mohla být vynechána, aniž by se porušil smysl celé pasáže:

Sed,

si cui virtus animusque in corpore praesens,

(Verg., Aen. 5, 363)

hic deos aequat, illo tendit originis suae memor.

Ojedinele věta veršem začíná a ve svém dalším průběhu pak přechází v prózu. Tak je tomu v 104, 24, ale tu jde vlastně o syntakticky samostatnou veršovou část rozsáhlejšího větného útvaru, o níž jsme se zmiňovali již výše v této práci, neboť z dalšího prozaického kontextu vyplývá, že jde o citát z Vergilia; obsahově ovšem rozhodně patří toto místo mezi zdařilé ukázky prosimetra v Senekových Listech.

Jak tomu nasvědčuje tento poslední případ, i syntakticky samostatné veršované úseky (příp. samostatné části souřadných souvětí) mohou přinášet novou kvalitu a plnit úlohu důležitého hybného momentu v celém vyprávění, a přitom nezřídka originálního přechodu k další části výkladu:

Tak se nová kvalita objevuje ve vložené veršované partii v 49, 7:

Non vocat mihi verba dubie cadentia consecrari et vafritiam in illis meam experiri.

*Aspice qui coeant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis.*

Verg., Aen. 8, 385n.)

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est.

Srov. i 56, 5–6, kde vložený verš představuje tezi, s kterou v následujícím prozaickém textu Seneca bezprostředně polemizuje, takže případné vynechání verše by učinilo argumentaci zcela nesrozumitelnou:

Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

6 Omnia noctis erant placida composita quiete.

(Varr. Atac. Argon, 3, fr 1 R.)

Falsum est: nulla placida est quies, nisi quam ratio composuit: nox inhibet molestiam, non tollit, et sollicitudines mutat.

Nová kvalita, třebaže skrytá v básnické zkratce, již je uvozena následující prozaická úvaha o marnosti lidských plánů do budoucna, je přítomna i ve vloženém Vergiliově verši v 101, 4:

Ille qui et mari et terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quaestus accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu raptus est.

Insere nunc, Meliboee, puros, pone (in) ordine vites.

(Verg., Buc. 1, 73)

Quam stultum est aetatem disponere ne crastini quidem dominum!

Srov. i 95, 33 (kontaminace z Vergiliovy Aeneidy 8, 441 a 6, 261), stejně jako 79, 11 s již okřídleným Vergiliovým dvojverším z Bukolik 1, 9n., citovaným již na str. 231.

Rozsáhlejší přechod k další části Senekova výkladu znamená Vergiliovo trojverší v 88, 16:

Agit illa continuus ordo factorum et inevitabilis curcus: ... Sed sive quicquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere quod effugere non possis? Scias ista, nescias: fient.

*16 Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
orfine respicies, numquam te crastina fallit
hora nec insidiis noctis capiere serенаe.*

(Verg., G. 1, 424nn.)

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? 17 Fallit enim quod nescienti evenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio.

A zcela zvláštní případ prosimetrické pasáže konečně představuje začátek Senekova listu č. 124 s úvodním dvojverším z Georgik:

*1 Possum multa tibi veterum praecepta referre.
Ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.*

(Verg., G. 1, 176n.)

Non refugis autem nec ulla te subtilitas abigit: non est elegantiae tuae tantum magna sectari . . .

Jak jsme se mohli přesvědčit při rozboru jednotlivých typů veršových pasáží vkládaných do prozaického kontextu Senekových Listů, veršové úseky se zde velkou většinou skládají z jednoho nebo několika málo veršů, kdežto rozsáhlejší skupiny veršů se tu vyskytují jen zřídka. Přesto jsme se však v několika případech mohli setkat se zajímavými kolážemi z různých míst téhož autora nebo i několika autorů. Tak se v 94, 28 (srov. str. 227 této práce) nacházejí tři verše, z nichž první je z Publilia Syra, druhý z Vergiliovy Aeneidy a třetí z neznámého autora. V 82, 16 (viz str. 231) uvádí autor tři Vergiliovy verše, přičemž první dva jsou z Aeneidy 6, 400n., kdežto třetí verš je z Aeneidy 8, 296. Nebo v 115, 5 (viz str. 225) nacházíme tři verše, z toho první a druhý pocházejí z Aeneidy 1, 327n., následující Vergiliův verš Seneca vynechal a k předchozím dvěma hned připojil další verš z Aen. 1, 330. Prosimetrické místo v 108, 8, 9 (viz str. 228) obsahuje dva verše, z nichž každý je od jiného komického autora, blíže neznámého. A pestrá je i ona citovaná pasáž z 115, 12–14 (srov. str. 227), obsahující 12 veršů: první verš je do latiny přeložené místo z neznámého tragika, šest následujících veršů je rovněž latinský překlad místa z řecké tragedie a pět posledních veršů je latinský překlad z Eurípida.

Pokud jde o konkrétní autory, z nichž Seneca přebírá ve svých Listech starší verše, je to na prvním místě Vergilius. Týká se to především Aeneidy, ale Seneca hojně čerpá i z Georgik, kdežto z Bukolik tak činí jen ojediněle. Vedle Vergilia se však v kontextu Senekových Listů setkáváme i s verši z jiných římských básníků, jako z Lucretia (srov. 95, 11; 106, 8; 110, 6),

Ovidia (33, 4; 90, 20; 115, 13), Ennia (108, 33–34); Maecenata (92, 35; 101, 11), Horatia (86, 13; 120, 20), z Publilia Syra (94, 28; 108, 9), a ojedinele s verši Cn. Naevia (102, 16), Terentia (95, 53), Varrona Atackého (56, 6), Iulia Montana (122), a celá řada veršů pochází z blíže neurčených římských básníků, zvláště skladatelů komedii (srov. např. 9, 20; 77, 2; 80, 7; 102, 16; 108, 11).

V daleko menší míře jsou v Listech doloženy verše z řeckých básníků. Seneca zde přítom — na rozdíl od spisu *Apocolocyntosis* — nikdy neužívá originálního řeckého znění veršů, nýbrž je zásadně uvádí v jejich latinském veršovém převodu. Tak se v kontextu Senekových Listů dvakrát objevují v latinské podobě verše Eurípidovy (49, 12 — Eurip. Phoen.; 115, 14 — Eurip. Dan.), jednou Kleanthovy (107, 11) a několikrát verše neznámých řeckých tragiků (srov. např. 115, 12–14). V listině 63, 2 pak Seneca parafrázuje prozaicky Homéra (Hom. II. 19, 228n.; 24, 602).

Na závěr zbývá zmínit se o frekvenci výskytu veršů v Senekových Listech. Celkem se v Senekově sbírce nachází 124 listů, veršových pasáží je v nich téměř 100, počet veršů dohromady převyšuje 200, přítom se však verše vyskytují pouze v textu 48 listů. Zatímco se tedy v řadě listů veršové partie vůbec neobjevují, v jiných je naopak Seneca zařazuje častěji (např. na čtyřech různých místech se setkáváme s verši v listě č. 90 (celkem je tu 9 veršů), 92 (celkem 6 veršů), 95 (celkem 16 veršů), 115 (dohromady 19 veršů)¹⁰ a v listě č. 108 se vyskytují verše dokonce na deseti různých místech (celkový počet veršů je zde 17)¹⁰ Obsahovou stránkou listu můžeme přítom snad vysvětlovat častý výskyt veršů v listině č. 108, v jiných případech však nezbyvá než přičítat jejich použití momentální autorově invenci a jeho schopnosti reagovat na líčení konkrétní situace vhodnou reminiscencí na verš staršího autora.

Konfrontujeme-li na konec verše v Senekových Listech s tím, co jsme zjistili o vkládání veršových partií do prozaického kontextu Senekova spisku *Divi Claudii Apocolocyntosis*, docházíme k zajímavému závěru, že zatímco v spisu *Apocolocyntosis* byly latinské verše zhruba v polovině případů vlastními verši autorovými, v Listech nepoužívá Seneca vlastních básnických výtvorů, nýbrž tu všechny verše přebírá od jiných autorů, třebaže ne vždy jsme schopni je přesně určit.

DER WECHSEL VON PROSA UND VERS BEI SENECA

(*Apocolocyntosis* und *Epistulae*)

Aus der Analyse aller in den obenerwähnten Werken vorkommenden Versstellen geht folgendes hervor: In beiden Werken findet man eine große Anzahl von eingeschobenen Versen; während aber in der *Apocolocyntosis* etwa die Hälfte der lateinischen Versstellen Senecas eigene Versschöpfungen sind — benützt er in seinen Briefen ausschließlich Verse älterer Dichter.

¹⁰ Neúplné verše počítáme jako jednu veršovou jednotku.

ЧЕРЕДОВАНИЕ ПРОЗЫ И СТИХОВ В ТВОРЧЕСТВЕ СЕНЕКИ

(*Apocolocyntosis* и *Epistulae*)

Автор занимается анализом просиметра, смешанного стиля, в сочинении Сенеки „*Divi Claudii Apocolocyntosis*“ и в его „Письмах“. В статье указывается, что в сочинении „*Apocolocyntosis*“ стихи в своем преимуществе образуют единое целое с приводимой вместе с ними прозой; что касается синтаксической характеристики включения стихов в прозаический контекст, то они образуют или предложение, или представляют собой еще более крупный самостоятельный комплекс. Стихи, в которых действие непосредственно не развивается и которые мы воспринимаем скорее как цитаты или простой стихотворный пересказ, появляются здесь только спорадически. Однако, в этом сочинении можно встретить яркие доказательства наличия просиметрических отрывков, действие которых динамически продолжается, а стихи становятся совершенно необходимыми для правильного понимания текста.

В прозаическом контексте „Писем“ Сенеки стихи или образуют самостоятельное предложение, или так же часто прозаическое предложение заканчивают. В более редких случаях стихи помещаются посередине прозаического предложения или в его начале. Автор на конкретных примерах показывает пеструю гамму стихов, отличающихся с точки зрения содержания. В статье указывается, как употребление стихов в „Письмах“ Сенеки переходит постепенно от стихотворных цитат, через стихи, в которых Сенека только ссылается на высказывания более древних поэтов, чтобы подтвердить свои мысли, к настоящему т. наз. полноценному просиметру, в котором повествование динамически продвигается вперед.

Сопоставив стихи в „Письмах“ Сенеки со стихами в сочинении „*Apocolocyntosis*“, автор приходит к заключению, что, в то время как в сочинении „*Apocolocyntosis*“ латинские стихи были приблизительно в половине случаев собственными стихами Сенеки, в „Письмах“ он не использовал собственные стихотворения, а все стихи перенимал из других источников. Что касается греческих стихов, то они в греческом подлиннике „Писем“ — в отличие от сочинения „*Apocolocyntosis*“ — не встречаются.

